

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ชีวิตและผลงานของ สุรชัย จันทิมาธร ในฐานะผู้สื่อสารกับสังคม” มีแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในการใช้เป็นกรอบหลักในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดการบันทึกประวัติชีวิตบุคคล
2. แนวคิดเกี่ยวกับผู้ส่งสาร
3. เพลงเพื่อชีวิต
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการบันทึกประวัติชีวิตบุคคล

ในการศึกษาเรื่อง “กระบวนการสื่อสารกับสังคมของ สุรชัย จันทิมาธร” นั้นได้นำแนวคิดการบันทึกประวัติชีวิตบุคคลมาใช้อธิบายถึงตัวผู้ส่งสาร คือ สุรชัย จันทิมาธร

การศึกษาแบบเจาะลึกในเชิงประวัติชีวิตบุคคล หรือ (life history) นั้น เป็นการศึกษาที่สำรวจเจาะลึกถึงภูมิหลังของ “บุคคลแต่ละคน” รวมไปถึงการศึกษาความคาดหวังต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปฏิกิริยาที่มีต่อประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงของชีวิตที่เติบโต กระทั่งได้รับการเรียนรู้และพัฒนาขึ้นมาภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้ในการศึกษารั้งนี้ ยังใช้รูปแบบของการนำเสนอประวัติชีวิตบุคคล หรือ (Life History Forms) ด้วยวิธีการศึกษาแบบ “ชีวประวัติ” (Biographies) กล่าวคือ เป็นการศึกษา หรือ การรวบรวมถึงเรื่องราวของปัจเจกบุคคลโดยผ่านการตีความหมายของนักวิจัย ที่เป็นผู้ทำการศึกษา

“ชีวประวัติ” แตกต่างกับ “อัตชีวประวัติ” ตรงที่ ชีวประวัตินั้น จะเป็นเรื่องราวที่บุคคลได้เล่าเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง และได้รับการเผยแพร่หรือกระจาย และเปลี่ยนแปลงโดยนักวิจัย ซึ่งนักวิจัยจะเป็นผู้ที่เลือกเอาประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งคำกล่าวหรือถ้อยแถลง ตลอดจนการกระทำต่าง ๆ ที่สามารถตีความและแสดงให้เห็นถึง “เรื่องหรือแก่น” (theme) ที่เป็นปกติ หรือบางครั้งอาจจะไม่ปกติต่อ “วัฒนธรรม” หรือ “สังคม” ไตสังคมหนึ่ง

ยอร์จ เอ. แอ็ตติกจ์ (อ้างถึงใน อรรถย อัจฉา, 2540, น. 28) ได้อธิบายถึงการบันทึกประวัติชีวิตของบุคคลเอาไว้ว่า

ประวัติชีวิตบุคคลจะทำให้เรามองเห็นถึงความหมาย หรือ นัยในระดับต่าง ๆ ที่เน้นให้เห็นถึง เรื่องราวต่าง ๆ ในชีวิตจริงของบุคคลนั้น ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ชีวิตครอบครัว และชีวิตระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง หรือ เชื่อมโยงถึงการเจริญเติบโต พัฒนาการวุฒิภาวะ ความเชื่อ การกระทำ ทักษะคติ และทางเลือกต่าง ๆ ในชีวิต

แมดจ์ (Madge อ้างถึงใน อรทัย อาจอ่ำ, 2540, น. 29) ได้ให้ความหมายไว้ว่า บันทึกประวัติชีวิตบุคคลก็คือ ข้อมูลชีวประวัติประเภทต่าง ๆ ขณะที่ ฮัดสัน (Hudson, 1913 อ้างถึงใน อรทัย อาจอ่ำ, 2540, น. 29) ได้นำเอาประเด็นทางด้านชาติวงศ์ เข้ามาเชื่อมโยงกับ “บันทึกประวัติชีวิตบุคคล” โดยกล่าวว่า การเขียนและการศึกษาชีวประวัติของบุคคลได้รับความนิยมน้อยระยะหนึ่งในหมู่นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน และเรียกการศึกษาและเขียนชีวประวัตินี้ว่า “บันทึกประวัติชีวิตบุคคล” (Life history) เหมือนกันกับแมดจ์

ต่อมา ไมเคิล อาร์การ์ (Michael Agar อ้างถึงใน อรทัย อาจอ่ำ, 2540, น. 29) ผู้ส่งเสริมให้เกิดการรวบรวมและวิเคราะห์รายละเอียดของ “บันทึกประวัติชีวิตบุคคล” ได้นิยามความหมายดังกล่าวใหม่ โดยมุ่งความสนใจไปในเรื่องของสภาพเงื่อนไข และการนำเสนอมากขึ้น โดยกล่าวว่า “บันทึกประวัติศาสตร์ชีวิตบุคคล ก็คือ การพูดหรือการเล่าเรื่องราวที่มีสีสัน ซึ่งเป็นการเล่าหรือการพูดในบรรยากาศที่ถือว่าการสถานการณ์ทางสังคมที่ประกอบไปด้วยผู้บอกเล่า (informant) กับนักชาติพันธุ์วิทยา (ethnographer)”

ช่วงก่อนทศวรรษ 1920 ต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบันการ “บันทึกประวัติชีวิตบุคคล” ได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายเพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึง “ชีวิต” และ “วัฒนธรรม” ของชนชาติต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เป็นเพียงแต่ชนชาติตะวันตกอย่างเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชาติอินเดียแดงในอเมริกา ส่วนความมุ่งหมายในการบันทึกประวัติชีวิตบุคคลนั้น ก็เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์และเหตุการณ์ต่าง ๆ มากขึ้น และยังเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตของคนเรา หรือของบุคคล

ในขณะเดียวกันเรื่องราวความเป็นมาหรือพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสถาบันทางสังคมทั้งสิ้น รวมไปถึงการวิเคราะห์แบบแผนต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมและสังคมที่มีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและอธิบายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การบันทึกประวัติชีวิตบุคคลได้ถูกให้คำนิยาม และให้ความหมายมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้ถูกจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ

เรโนลด์ (Reynoldo อ้างถึงใน อรทัย อาจอ่ำ, 2540, น. 29) ได้กล่าวไว้ว่า “ถ้าเราบรรยายว่า “บุคคล” หรือ “กลุ่มบุคคล” กำลังทำอะไรโดยที่เราไม่ได้สนใจเหตุผลส่วนตัวของเขา ใน

การกระทำเช่นนั้นก็หมายถึงว่า เรากำลังกล่าวถึง “พฤติกรรม” (behavior) แต่ถ้าเราศึกษาถึงแง่มุมต่าง ๆ หรือเหตุผลเชิงอัตวิสัยของการกระทำนั้น ๆ ก็แสดงว่า เรากำลังเกี่ยวข้องกับการกระทำของ “บุคคล” หรือ “กลุ่มคน” โดยที่เราต้องการทราบเหตุผลเชิงภาวะวิสัยของการกระทำ หรือการไม่กระทำสิ่งนั้น ๆ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงโลกของ “ความหมาย” และ “ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ” เข้าด้วยกันแล้วละก็ เรากำลังหมายถึง “การกระทำ” (action)

แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาดังกล่าวนั้นก็ยังคงมีความแตกต่างจากการศึกษาแขนงอื่น ๆ อยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการสัมภาษณที่ที่ต่อรวมเอาหลักวิชาและวิธีการต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ตั้งแต่ ประวัติศาสตร์ สังคม มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ไปจนถึง แพทย์ศาสตร์ จิตวิทยา จิตแพทย์ และวรรณคดี ซึ่งหลักวิชาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญต่อการศึกษารวมทั้งสิ้น

ในทางมานุษยวิทยานั้น การเลือกบันทึกประวัติชีวิตบุคคลจะขึ้นอยู่กับขอบเขตของวัฒนธรรม สังคม และปัจเจกบุคคล ที่ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกันทั้งสิ้น แต่ในช่วงที่ผ่านมาหลังจากที่ได้มีการทำการค้นคว้าและตรวจสอบแล้วนั้นพบว่า ทางเลือกต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็น “ผลผลิตทางประสบการณ์ของบุคคล” และพัฒนามาจากพฤติกรรม ความหมาย และการกระทำต่าง ๆ ของบุคคลที่ได้รับการสะสมมาเป็นเวลานาน ขณะเดียวกันก็มีการตอบสนองโครงสร้างของสังคมในเวลาเดียวกัน

นักมานุษยวิทยา ได้ชี้แนวทางในการศึกษาเรื่องการบันทึกประวัติชีวิตบุคคล 4 แนวทางด้วยกัน (อรทัย อาจอ่ำ, 2540, น. 30-32)

1. การบันทึกประวัติชีวิตที่ใช้ “บุคคล” หรือ “กลุ่มบุคคล” ในการศึกษา โดยที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลดังกล่าว สามารถเป็นตัวแทนของกลุ่มที่ศึกษาได้เป็นอย่างดี ซึ่งหากใช้แนวทางนี้ในการศึกษานั้น ผลที่ได้จากการศึกษาจะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้น ๆ ได้อย่างดี

เช่น งานศึกษาของราแดง (Radin, 1926) ที่จะทำการบันทึกประวัติชีวิตบุคคล เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงการค้นหาหนทางต่าง ๆ ที่ดีกว่าสำหรับชีวิตของบุคคลแต่ละคน การนำเสนอและการอภิปรายของราแดงนั้น ได้มุ่งไปที่แบบแผนทาง “วัฒนธรรม” มากกว่าในเรื่องของการปรับตัวทางสังคม หรือ การปรับตัวของปัจเจกบุคคล

2. การนำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกประวัติชีวิตมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างความคิด เพื่อที่จะอธิบายถึงปรากฏการณ์ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่ง

เช่น ผลงานของหลุยส์ (Lewis, 1961) ที่ได้นำแนวทางนี้มาใช้จนกระทั่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในเวลาต่อมา แนวความคิดนี้เรียกว่า “วัฒนธรรมของความยากจน” (concept of a culture of poverty) โดยได้ทำการศึกษาครอปคริวเม็กซิกัน หลุยส์ได้วิเคราะห์งานอย่างเป็นระบบ

ในบันทึกประวัติชีวิตบุคคลและได้บรรจุเนื้อหารายละเอียดต่าง ๆ ไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งสามารถที่จะสะท้อนและอธิบายแง่มุมต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมไว้หลายด้านด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านทัศนคติและความคิดเห็นที่มีต่อเหตุการณ์ตลอดจนเรื่องราวต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาของชีวิตครอบครัวชาวเม็กซิกันที่มีฐานะยากจน

ในการศึกษาเรื่องดังกล่าวของหลุยส์นั้น ได้แสดงให้เห็นถึง ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่มีต่อปัจเจกบุคคล และในขณะเดียวกันนั้นปัจเจกบุคคลก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสถาบันต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

3. การนำบันทึกประวัติชีวิตบุคคลถูกนำมาใช้เพื่อนำให้เห็นถึงความสำคัญของ “โฉมหน้าและจุดเด่นของวัฒนธรรมต่าง ๆ” ซึ่งโดยปกติแล้วมักไม่เคยได้รับการเสนอไว้อย่างละเอียดในการศึกษาด้วยวิธีอื่น ๆ จากความสำคัญของบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวนั้น ได้ก่อให้เกิดการเชื่อมโยงทางการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยากับการเขียนบันทึกประวัติชีวิตบุคคลให้เป็นลายลักษณ์อักษรมากขึ้น

เช่น เซอร์รี่โทมัส (Sherry Thomas, 1981) ได้ศึกษาสถานภาพและตำแหน่งของสตรีหรือการบันทึกประวัติชีวิตบุคคลในการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาของมาจอร์รี่ โชว์แอสตัก (Marjorie Shostack, 1983) ที่ชื่อ NISA เป็นต้น

4. การบันทึกประวัติชีวิตบุคคลเพื่อแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมเบี่ยงเบน หรือความผิดปกติในกรณีต่าง ๆ การนำเสนอในแนวทางนี้มีความละเอียดและแตกต่างจากการศึกษาอื่น ๆ ทางด้านบุคลิกภาพและจิตวิทยา

เช่น พ็อกกี้ (Poggie, 1975) ได้ศึกษาถึงเรื่อง “ระหว่างสองวัฒนธรรม” (Between Two Cultures) เป็นการนำเสนอบันทึกประวัติชีวิตของ รามอน กอนซาเลส (Ramon Gonzales) ซึ่งเป็นชาวเม็กซิกัน ที่ได้รับการเลี้ยงดูและเติบโตมาในสังคมอเมริกันนานถึง 40 ปี ทำให้เขาไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมของชาวเม็กซิกันได้ กลไกในการแก้ปัญหาของเขาก็คือ การหลีกเลี่ยงหรือการปฏิเสธที่จะเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น คุณลักษณะดังกล่าวของ รามอน นั้นเป็นลักษณะของมนุษย์อีกจำนวนมากในโลกที่เกิดความรู้สึกว่าตนเองนั้นไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง

ขณะที่ Mandelbaum (อ้างถึงใน อรรถย อัจฉา, 2540, น. 32) ได้แบ่งการศึกษา “บันทึกประวัติชีวิตบุคคล” ออกเป็น 2 แบบด้วยกัน คือ

1. การศึกษาทางเดินชีวิต (life passage studies) หรือ “การศึกษาวงจรชีวิต” (life cycle studies) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับขั้นตอนต่าง ๆ ที่จำเพาะเจาะจงในชีวิตตั้งแต่ ช่วงแรกเกิด ช่วงวัยรุ่น ช่วงต้นและช่วงกลางของวัยผู้ใหญ่ ช่วงสูงอายุ และช่วงของการตาย

2. การศึกษาประวัติชีวิตบุคคล (life history studies) เป็นการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึง วงจรชีวิตในหลาย ๆ แบบ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของวงจรชีวิต ที่เน้นในเรื่องประสบการณ์ และข้อเรียกร้องของปัจเจกบุคคล รวมทั้งศึกษาว่าแต่ละบุคคลนั้นมีวิธีการในการเผชิญ หรือสู้รบกับ สังคม ตลอดจนมีความคาดหวังต่อสังคมอย่างไรบ้าง ซึ่งรวมถึงเรื่องของการปรับตัวได้ด้วย ทั้งภายใน ตัวบุคคลแต่ละคนเอง และระหว่างบุคคล แต่การศึกษาดังกล่าวไม่ได้เน้นที่กระบวนการต่าง ๆ ซึ่ง กำหนดโดยวัฒนธรรม (culture-determining process) หรือ กระบวนการต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นโดย สังคม

ฉะนั้น “ประวัติชีวิตบุคคล” จึงแสดงและอธิบายให้เห็นถึงกระบวนการต่าง ๆ ของการ ได้ตอบ ไม่ว่าจะเป็นการประเมิน ตลอดจนทางเลือกต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นทั้งกระบวนการที่เกิดขึ้น ภายในตัวบุคคลแต่ละคน และระหว่างบุคคลมากกว่าที่จะเป็นกระบวนการเฉพาะของบุคคลใด บุคคลหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นกระบวนการที่พลวัตเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อที่จะสนองตอบ ต่อประสบการณ์ใหม่ ๆ หรือประสบการณ์ที่ถูกทำให้เป็นสิ่งใหม่

แนวคิดเกี่ยวกับผู้ส่งสาร (Sender)

ผู้ส่งสาร (sender) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสื่อสาร ผู้ส่งสาร หมายถึง ทั้งบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่มีความคิด มีความต้องการ มีความตั้งใจที่จะส่งข่าวสาร อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็น ทศนคติ ความเชื่อ และอื่น ๆ ไปยังผู้รับสาร

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้ส่งสารเป็นองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้ง การเลือกข้อมูลข่าวสาร สารที่จะส่งถ่ายทอดไป การเลือกวิธีการ และช่องทางที่จะทำให้สารไปถึง ผู้รับสาร รวมทั้งการเลือกและกำหนดผู้รับสารที่จะเป็นผู้รับข้อมูลข่าวสาร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับใดระดับหนึ่ง หรือในด้านใดด้านหนึ่งกับบุคคลที่ตนสื่อสารด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงการรับรู้ การเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ทศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลกลุ่ม หรือสังคม เป็นต้น

ประเภทของผู้ส่งสาร

สามารถแบ่งประเภทของผู้ส่งสารได้หลายลักษณะด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเกณฑ์พิจารณา ประเภทของผู้ส่งสาร ดังนี้

1. การพิจารณาผู้ส่งสารโดยพิจารณาจากจำนวน

2. การพิจารณาผู้ส่งสารโดยพิจารณาความตั้งใจ

3. ลักษณะความเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1. การพิจารณาผู้ส่งสารโดยใช้เกณฑ์จำนวน ในการแบ่งประเภทของผู้ส่งสารแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 ผู้ส่งสารที่เป็นบุคคลคนเดียว ได้แก่ ผู้ส่งสารที่เป็นบุคคลเพียงคนเดียวที่มีความต้องการในการถ่ายทอดข้อมูล ข่าวสารอารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ ให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งได้ทราบหรือกระทำตามในสิ่งที่ตนต้องการ ซึ่งมักเกิดขึ้นในรูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล หรืออาจเกิดขึ้นในการสื่อสารแบบสาธารณะก็ได้

1.2 ผู้ส่งสารที่เป็นกลุ่มบุคคล ได้แก่ กลุ่มคนที่มีจำนวนตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป มาร่วมกันในการกระทำกิจกรรมทางการสื่อสารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เช่น การอภิปรายกลุ่ม

2. เกณฑ์ความตั้งใจในการสื่อสารของผู้ส่งสาร แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ผู้ส่งสารโดยเจตนา เป็นผู้ส่งสารที่มีเจตนาในการส่งข้อมูลข่าวสารไปยังผู้รับสาร ในกรณีนี้ผู้ส่งสารจะมีความพยายามในการเตรียมพร้อมและมีความตั้งใจในการหาข้อมูลและส่งข่าวสารให้ผู้รับสาร ซึ่งจะทำให้การสื่อสารประสบผลสำเร็จได้มาก

2.2 ผู้ส่งสารที่ไม่เจตนา เป็นผู้ส่งสารที่ไม่ได้ตั้งใจ หรือไม่มีความตั้งใจในการส่งสาร ดังนั้น จึงมักไม่ได้เตรียมตัวในการหาข้อมูลหรือพยายามหาวิธีการส่งสารเท่าที่ควร อาจเป็นการส่งสารโดยบังเอิญ ซึ่งอาจทำให้เกิดความผิดพลาดในการทำความเข้าใจ หรืออาจทำให้การสื่อสารประสบผลล้มเหลวได้

3. เกณฑ์ในเรื่องการส่งสารแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการของผู้ส่งสารแบ่งออกเป็น 2 ประเภท

3.1 ผู้ส่งสารที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ส่งสารที่ส่งข้อมูลข่าวสารในลักษณะที่เป็นทางการ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการสื่อสารในรูปแบบการสื่อสารในองค์กร เช่น ออกคำสั่ง การเขียนบันทึกต่าง ๆ การส่งสารในลักษณะนี้ผู้ส่งมักจะมีอยู่ในตำแหน่งหน้าที่การงานและเป็นการสื่อสารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน

3.2 ผู้ส่งสารที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ส่งสารที่ส่งข้อมูลข่าวสารที่เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึก มากกว่าการจะให้ข้อมูลที่เป็นวิชาการ หรือการทำงาน ดังนั้น การส่งสารในลักษณะนี้จึงเป็นไปในลักษณะของความสัมพันธ์แบบส่วนตัว มีความใกล้ชิดสนิทสนมมากกว่าการติดต่อกันในรูปแบบทางการ

วัตถุประสงค์ของการสื่อสารในด้านผู้ส่งสาร (กิติมา สุรสนธิ, 2541, น. 19)

1. เพื่อแจ้งให้ทราบ (to inform) หรือการบอกให้รู้ เป็นวัตถุประสงค์ที่ผู้ส่งสารต้องการจะบอกหรือแจ้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่รับรู้มาเพื่อถ่ายทอดให้แก่ผู้รับได้ทราบ
2. เพื่อให้การศึกษา (to teach or to educate) เป็นวัตถุประสงค์ที่ผู้ส่งสารต้องการจะให้ผู้รับได้รับความรู้ ความเข้าใจในเรื่องบางเรื่อง หรือบางสิ่งบางอย่าง ตามที่ตนต้องการ โดยทั่วไปแล้วเป็นวัตถุประสงค์ที่ผู้ส่งต้องใช้ความพยายามในแง่ของการสื่อสารมากกว่าประเภทแรก
3. เพื่อชักจูง (to propose or to persuade) เป็นวัตถุประสงค์ที่เน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความรู้สึก นึกคิด ทศนคติ หรือพฤติกรรม ซึ่งโดยทั่วไปบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารในลักษณะนี้จำเป็นต้องใช้ความพยายามในการสื่อสารค่อนข้างสูง และจำเป็นต้องมีความตั้งใจอย่างมากเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์
4. เพื่อให้ความบันเทิง (to entertain) เป็นวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสารที่ต้องการให้ผู้รับสารเกิดความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจ มีอารมณ์ที่ดีและแจ่มใส เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดและเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ

ระบบรหัสแห่งความหมาย

S. Hall (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2541, น. 32) เป็นผู้ที่ค้นคว้าในเรื่องกลยุทธของการใส่รหัสและการถอดรหัส (Encoding & Decoding) ในงานของสื่อสารมวลชน ซึ่งเขาถือว่าเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมที่สำคัญในสังคมสมัยใหม่ ในงานเขียนชื่อ “Encoding and Decoding in Television Discourse” ได้แสดงทฤษฎีที่ชัดเจนของ Hall ไว้ดังนี้

Hall ได้แยกตัวออกจากกลุ่มทฤษฎีแบบจำลองการสื่อสารของอเมริกันและกลุ่มที่วิจารณ์สื่อสารมวลชนจากแง่มุมของสุนทรียศาสตร์ โดยเขาอธิบายว่า บรรดาทฤษฎีแบบจำลองกระบวนการสื่อสารที่มองเรื่องสื่อสารมวลชนเป็นระบบของการถ่ายทอดข่าวสารนั้น (Transmission Model) ล้วนแล้วแต่สนใจเรื่องการส่งสารแบบทางเดียวจากกลุ่มผู้ส่งสารจำนวนเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งไปยังผู้รับสารจำนวนมหาศาล ทศนะดังกล่าวกลายเป็นเรื่องครอบงำความคิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ขณะที่ Hall เห็นว่า เรื่องของการสื่อสารนั้นเป็นเรื่องของการสร้าง การถ่ายทอด และการรับวัฒนธรรม (Theory of cultural production & reception) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างคำศัพท์ต่าง ๆ ที่จะใช้วิเคราะห์ขึ้นมาใหม่

Hall ยังปฏิเสธแนวคิดที่มีต่อผู้รับสาร ของการศึกษาเรื่องผลกระทบและทฤษฎีมวลชน (Impact Study & mass Theory) มองว่าผู้รับสารมีลักษณะตั้งรับ (passive) Hall ได้เสนอว่า หากผลการวิจัยพบว่า ผู้ส่งสารสามารถจะโน้มน้าวผู้รับสารให้เห็นคล้อยตามตนเองได้ นี้มิได้มาจาก เหตุผลที่ว่าผู้รับสารมีลักษณะ passive แต่อย่างใด หากแต่เนื่องมาจากบรรดากลยุทธ์ต่าง ๆ ใน การใส่รหัส (Encoding) การเลือกใช้สื่อ การสร้างบริบทในการรับสาร เทคโนโลยีต่าง ๆ ฯลฯ ที่ฝ่าย ผู้ส่งสารต้องเลือกนำมาใช้อย่างเต็มที่

ทัศนะใหม่ต่อ “ผู้ส่งสาร”

S. Hall (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2541, น. 33) ได้ให้ทัศนะใหม่แก่ผู้ส่งสารว่า ผู้ส่งสารมิใช่ผู้ทำหน้าที่ส่งผ่านข่าวสารเท่านั้น (transmitter) หากทว่าเป็น “ผู้ที่ได้เข้ารหัส” (encode) ข่าวสารที่ส่งไปให้ด้วย ดังนั้นเมื่อเวลาที่ผู้ส่งสารได้ “ส่งสาร” ถึงผู้รับนั้น เขาได้ทำงาน 2 อย่างไป พร้อม ๆ กัน อย่างแรกที่เขาส่งไป คือ “ข่าวสาร” และอีกอย่างหนึ่งคือ “การติดตั้งรหัสการถอดความ หมายจากสาร” ให้แก่ผู้รับด้วย และถึงแม้ว่าจะมีช่องว่างด้านความเข้าใจระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ก็ตาม ผู้รับสารก็จะไม่สามารถถอดรหัสความหมายออกมาได้ถูกต้องตามที่ผู้ส่งต้องการ แต่ Hall กลับเห็นว่า ความหมายหลัก ๆ หรือใจความสำคัญ ๆ เหล่านั้นผู้รับสารจะสามารถถอดรหัสตามที่ ผู้ส่งสารได้ใส่รหัสเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นการใช้สื่อภาษา สื่อภาพ สื่อเสียง หรือสื่ออื่น ๆ ก็ตาม และเมื่อ เวลาที่เราได้รับข่าวสารเกี่ยวกับโลกภายนอกที่ถูกย่อมาอยู่ในรหัสของการใช้ภาษา เราจะรู้ได้ทันที ว่าข่าวสารนั้นเป็นรหัสของอะไร นอกจากนั้รหัสบางรหัสที่ถูกติดตั้งมาให้นั้น จะถูกนำเสนอราวกับ เป็นธรรมชาติ (Natural) โดยไม่ต้องผ่านการเรียนรู้ เช่นเนื้อหาของเพลงที่สุรชัยแต่งขึ้นมาเพื่อที่จะ สื่อสารกับสังคมในแต่ละช่วงนั้นมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการบอกเล่าความคิด ความรู้สึกผ่านเสียง เพลงให้กับประชาชนทั่วไป เพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมแต่ละช่วง ทั้งนี้สุรชัย ยังเป็นผู้เข้ารหัสให้กับผู้รับสารด้วยการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และสละสลวย และเห็นภาพ การเลือกใช้คำของสุรชัย นั้นจึงกลายมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสุรชัย ที่ไม่มีใครสามารถทำได้ การเข้ารหัสของสุรชัย ก็เพื่อให้คนทุกชนชั้นไม่เพียงแต่เฉพาะปัญญาชนหรือ นักศึกษาเท่านั้น แต่ผู้ยากไร้ อย่างชาวนา หรือกรรมกร ก็สามารถเข้าใจเนื้อหาที่เขาต้องการจะสื่อสาร กล่าวคือ เป็นการให้ความสำคัญกับกลุ่มคนฟังทุกกลุ่ม

แนวคิดเพลงเพื่อชีวิต

เพลงเพื่อชีวิต หมายถึง บทเพลงที่มีเนื้อหาสะท้อนสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเหลื่อมล้ำของผู้คนในสังคม ปัญหาชาวนา ปัญหาความแห้งแล้ง เป็นต้น ทั้งนี้ภาษาในเนื้อเพลงนั้นเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นคนชนชั้นใดก็สามารถเข้าใจความหมายของบทเพลงได้

เพลงเพื่อชีวิตในแต่ละช่วง

ในช่วงทศวรรษ 2480-2490 ครูনারด ถาวรบุตร นักแต่งเพลงได้แบ่งเพลงออกเป็น

1. กลุ่มเพลงปลุกใจ ให้รักชาติ รักความเป็นไทย
2. กลุ่มเพลงรัก
3. กลุ่มเพลงชีวิต คือเพลงที่หยิกยกเอารายละเอียดชีวิตของคนในอาชีพต่าง ๆ มาพรรณนาด้วยคำร้องที่เรียบง่าย และมุ่งสะท้อนสภาพทางสังคม รวมทั้งเสียดสีการเมือง ซึ่งถือได้ว่าในเวลาต่อมา เพลงชีวิตนั้นได้กลายเป็นรากฐานของเพลงลูกทุ่ง และเพลงเพื่อชีวิตในเวลาต่อมา

หลังจากปี 2500 มาแล้ว จึงมีการแบ่งประเภทของเพลงไทยสากล ออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ

1. เพลงลูกกรุง เช่น เพลงของสุนทราภรณ์, สุเทพ วงศ์กำแหง, ชรินทร์ นันทนาคร ฯลฯ
2. เพลงลูกทุ่ง เช่น เพลงของสุรพล สมบัติเจริญ ฯลฯ
3. เพลงเพื่อชีวิต เมื่อประชาธิปไตยเบ่งบานในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลา 16 เพลงเพื่อชีวิตจึงถือกำเนิดขึ้นจากแนวคิดศิลปะต้องรับใช้ประชาชน ซึ่งปรากฏในหนังสือ “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” ของ จิตร ภูมิศักดิ์

การแบ่งประเภทของเพลงไทยสากลยังคงใช้มาถึงปัจจุบัน ทั้งนี้แม้ว่าเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งจะพัฒนาไปหลากหลาย ทั้งตลกขบขัน รักหวานชื่น เสียดสีสังคม ฯลฯ ขณะเดียวกันเพลงเพื่อชีวิตก็แตกแขนงทางเนื้อหาสาระ และแนวคิดออกไปมากเช่นกัน และมีอาจปฏิเสธได้ว่าทั้งเพลงลูกทุ่ง และเพลงเพื่อชีวิตในปัจจุบันล้วนมีรากฐานมาจาก “เพลงชีวิต” ที่ศิลปินชั้นครู อย่าง แสงนภา บุญราศรี, เสน่ห์ โกมารชุน, ไพบูลย์ บุตรขัน, คำรณ สัมบุณณานนท์ ได้บุกเบิกไว้ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2480-2490

ทศวรรษ 2480

จุดกำเนิดเพลงไทยสากลในแนว “เพลงชีวิต” และ “เพลงเสียดสีวิบัติสังคม” เกิดจาก แสงนภา บุญราศรี¹ เป็นผู้บุกเบิกและจุดประกายให้กับศิลปินในแนวเพลงเช่นนี้อีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำรณ สัมบุณณานนท์ ที่เป็นผู้สะท้อนภาพความทุกข์ยากของผู้คน การโงกโงนของผู้แทน นักการเมืองออกมาในเพลงสะท้อนสภาพสังคมของชนชั้นล่าง โดยเฉพาะชาวนา ชาวไร่ในชนบท โดยมีสภาพสังคมระหว่างสงคราม และหลังสงครามเป็นปัจจัยเกื้อหนุน ซึ่งการนำเสนอจะไม่แตกต่างกับเพลงชีวิตนัก

แนวเพลงชีวิตถือกำเนิดขึ้นในทศวรรษนี้ ขณะเดียวกันก็เป็นรากฐานของแนวเพลง “ลูกทุ่ง” ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในปี 2500 ที่มุ่งเน้นสะท้อนสภาพสังคมด้วยลีลาที่เรียบง่าย และกินใจ ไม่ต่างกับเพลงชีวิตของแสงนภา บุญราศรี ที่เป็นผู้บุกเบิกไว้ ถึงแม้ว่าในเวลาต่อมาเพลงลูกทุ่งนั้นจะมีการพัฒนาทางเนื้อหาหลากหลายขึ้นก็ตาม

ทศวรรษ 2490

เนื้อหาเพลงชีวิตในทศวรรษนี้มีความหลากหลาย และถูกแพร่กระจายไปสู่ความรับรู้ของมวลชนอย่างกว้างขวางจากการที่มีสถานีวิทยุและธุรกิจแผ่นเสียงเป็นแรงกระตุ้นให้รูปแบบและเนื้อหาของเพลงในยุคนี้

ในขณะเดียวกันก็เกิดมีแนวเพลงรักหวานชื่นของวงสุนทราภรณ์เกิดขึ้นมาและได้รับความนิยมอย่างมาก ส่วนแนวเพลงชีวิตในยุคนี้ก็มี คำรณ สัมบุณณานนท์ เป็นตัวแทนภาพลักษณ์ที่ชัดเจน โดยมีนักประพันธ์ฝีมือดีอย่าง ไพบุลย์ บุตรชาน แต่งเนื้อร้องให้และถือได้ว่าเป็นยุคที่ทำให้ คำรณได้รับความนิยมถึงขีดสุด และนอกจากนี้ยังมีนักร้องร่วมสมัยที่ช่วยเติมสีสันให้กับวงการ

¹แสงนภา บุญราศรี เป็น “ผู้บุกเบิก” เพลงไทยสากลในแนว “เพลงชีวิต” คนแรกของเมืองไทย ด้วยบทเพลง “คนจรหมอนหมิ่น” ของเขากำเนิดขึ้นในราวพุทธศักราช 2483 และได้รับความนิยมสูงเด่นเกือบตลอดช่วงทศวรรษ 2480

แสงนภา มีความมุ่งมั่นยืนหยัดสร้างผลงานเพลงชีวิต โดยไม่คำนึงถึงผลกำไรทางธุรกิจ บทเพลงสะท้อนชีวิตชนชั้นล่างของสังคมกว่า 20 เพลง โดยแต่ละเพลงนั้นมียาวมากกว่า 4 นาที จนไม่สามารถบรรจุในแผ่นเสียงชนิด “แผ่นครึ่ง” ในยุคนั้นได้ ได้แก่ เพลงคนจรหมอนหมิ่น, คนปาดตาล, คนลากรถขยะ, ลูกศิษย์วัด, กุหลาบเหี่ยว, ชีวิตนักหนังสือพิมพ์, ชีวิตศิลปิน, ชีวิตนักมวย, ชีวิตตำรวจ, นักโทษประหาร ทหารกองหนุน ฯลฯ

ช่วงเวลาการเป็นนักร้อง “เพลงชีวิต” ที่โดดเด่น อยู่ในราวช่วง 2483-2491 มีผลงานและมีลีลาการร้องเป็นแบบฉบับของตนเอง ที่ยังคงติดตรึงในความทรงจำของผู้คนเนิ่นนาน

เพลงชีวิตคือสิ่งที่ขึ้นมาอย่าง ชาลวู เย็นแซ, ซะลือ ไตรตรองสอน และปรีชา บุญเกียรติ เป็นต้น ถึงแม้ว่า ในทศวรรษนี้เพลงชีวิตจะได้รับความนิยมอย่างมากก็ตาม ในยุคภายใต้การปกครองของรัฐบาลจอมพล ป. ก็ยังมีการปิดกั้นบทเพลงบางเพลงไม่ให้ออกอากาศ

ทศวรรษ 2500

เป็นช่วงที่เพลงลูกทุ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก แต่เพลงชีวิตกลับซบเซาลงแต่ก็เกิดเพลงชีวิตแนวใหม่ขึ้นมาโดย จิตร ภูมิศักดิ์² ที่แต่งเพลงขึ้นขณะที่ถูกจำคุกในฐานะนักโทษการเมือง เพลงของเขาได้มีการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดกระทั่งกลายเป็นต้นแบบของเพลง “เพื่อชีวิต” ภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยนิสิตนักศึกษาในรั้วมหาวิทยาลัย เพลงเพื่อชีวิตจึงเป็นเพลงอีกแขนงหนึ่งที่ได้รับการยอมรับกระทั่งปัจจุบัน

ก่อนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นยุคของเพลงสายลมแสงแดด หรือในยุคของเพลงรักและเพลงเต้นรำ ในเวลานั้นเองจิตร ภูมิศักดิ์ ได้เขียนบทความเสนอแนวคิดเรื่อง “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน”³ ขึ้นมา จากบทความนี้เองจึงก่อให้เกิดเพลงแนวใหม่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กระทั่งถูกขนานนามในเวลาต่อมาว่า “เพลงเพื่อชีวิต”

เพลงเพื่อชีวิตใน พ.ศ. 2516-2519

จากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ถือว่าเป็นช่วงที่เพลงเพื่อชีวิตในแบบของปัญญาชนได้ถือกำเนิดขึ้นอย่างเต็มตัว และทำหน้าที่ของมันจนถึงขีดสุดกระทั่งสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ๆ ทางการเมืองในยุคนั้น

²เป็นนักคิดด้านการเมือง นักประวัติศาสตร์ และนักภาษาศาสตร์ นับเป็นนักปราชญ์และนักปฏิวัติทางความคิดและวิชาการคนสำคัญของประเทศไทย จิตรเป็นนักวิชาการคนแรก ๆ ที่กล้าถกเถียงและคัดค้านปราชญ์คนสำคัญ ด้วยวิธีคิดที่มีเหตุผลและลุ่มลึก มีความโดดเด่นจากผลงานการค้นคว้าทางวิชาการที่แปลกใหม่และลึกซึ้ง ขณะเดียวกันจิตรยังมีความคิดต่อต้านระบบเผด็จการและการใช้อำนาจกดขี่ของชนชั้นสูงมาโดยตลอด

³จิตร ภูมิศักดิ์ ได้อธิบายไว้ในบทความ “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” เมื่อ ปี พ.ศ. 2448 ว่า “ศิลปะเพื่อชีวิต หมายถึง ศิลปะที่ส่งผลกระทบต่ออันมีคุณประโยชน์ไปยังชีวิตทางสังคมของมวลประชาชนคือ ศิลปะที่เปิดโปงให้ประชาชนมองเห็นต้นตอของความเลวร้ายของชีวิตในสังคม คือศิลปะที่ชี้แนะให้ประชาชนเห็นทางออกของชีวิตที่ถูกต้อง และพร้อมกันนั้นก็ช่วยให้มวลประชาชนต่อสู้ และเคลื่อนไหวไปสู่จุดหมายปลายทางของชีวิตอันดีกว่า ศิลปะเพื่อชีวิตคือศิลปะที่ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อมีบทบาทอันเป็นประโยชน์ต่อชีวิตของประชาชนส่วนรวม”

บทเพลงแรกของเพลงเพื่อชีวิตนั้นถูกแต่งขึ้นตอนชุมนุมประท้วงคำสั่งมหาวิทยาลัยรามคำแหง 272/2516 ที่มีมติให้ลบชื่อนักศึกษา 9 คน ออกจากมหาวิทยาลัย สาเหตุจากการที่ชมรมคณกรุ่นใหม่ ได้ออกหนังสือชื่อว่า “มหาวิทยาลัยยังไม่มีคำตอบ” ที่พิมพ์ข้อความกระทบถึงการต่ออายุราชการของจอมพลประภาส จารุเสถียร และการเขียนเสียดสี “สภาสัตว์ป่าแห่งทุ่งใหญ่มติต่ออายุสัตว์ป่าอีกหนึ่งปี” และจากการลบชื่อนักศึกษาดังกล่าวออกนั้นจึงทำให้นักศึกษาและประชาชนจำนวนมากพากันรวมตัวประท้วงกันที่บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย มีการประท้วงกันข้ามวันข้ามคืน “เพลงสู้ไม่ถอย” จึงเป็นบทเพลงเพื่อชีวิตเพลงแรกเป็นเพลงมาร์ชปลุกใจที่ใช้ในการรวมพลังประท้วง ที่แต่งเนื้อร้องโดย เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เพลงนี้จึงเกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว

ในการประท้วงครั้งนี้ก็มี สุรชัย จันทิมาธร ร่วมอยู่ด้วยที่ทำหน้าที่แต่งบทกลอนต่าง ๆ ส่งให้โฆษกอ่านบนเวทีเพื่ออ่านให้ผู้ร่วมชุมนุมฟัง เพื่อปลุกเร้ากำลังใจและรวบรวมใจให้เป็นหนึ่งเดียว สุรชัย จันทิมาธรได้แต่งเพลง “सानแสงทอง” ขึ้นมาเกิดจากความคิดนึกถึงเสรีภาพของประชาชนในเวลาต่อมาทำให้สุรชัย กลายมาเป็นศิลปินเพลงเพื่อชีวิตถือกำเนิดบทบาทของการเป็นศิลปินเพื่อชีวิต

จากนั้นไม่นานมีนักศึกษาและประชาชนกลุ่มหนึ่งที่เรียกตัวเองว่า “กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ” ได้แจกใบปลิวและหนังสือเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน การแจกใบปลิวและหนังสือดังกล่าวทำให้พวกเขาทั้ง 15 คนถูกจับกุมในข้อหาเป็นกบฏและมีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ จากจุดนี้เองจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มีการประท้วงกันระหว่างตำรวจทหารกับนักศึกษาและประชาชน

หลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 รัฐบาลภายใต้การนำของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้สนับสนุนบทบาทของนิสิตนักศึกษาในเรื่องประชาธิปไตย โดยให้สิทธิเสรีภาพต่าง ๆ กระทั่งทำให้เกิดการโน้มเอียงไปในทางที่นักศึกษาสนับสนุนลัทธิสังคมนิยมกันอย่างแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดนิทรรศการจีนแดง ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นในการชี้นำลัทธิคอมมิวนิสต์ในขณะที่ประชาชนในยุคนั้นยังไม่ยอมรับ การจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เผยแพร่ลัทธิมาร์กซ์-เลนิน ที่นำเสนอประเด็น ศิลปะเพื่อชีวิตศิลปะเพื่อประชาชน ฯลฯ ได้เผยแพร่สู่สายตาประชาชนอย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีการนำเสนอเรื่องราวของผู้นำทางความคิดทางการเมืองที่เป็นบุคคลต้องห้ามหลายคน เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ฯลฯ ได้รับการกล่าวถึงและทำให้เกิดการแตกหน่อทางความคิดในกลุ่มนักศึกษาที่กำลังแสวงหาแนวทางเพื่อชีวิตใหม่ที่ดีกว่าชีวิตในสังคมเก่า

แนวคิดดังกล่าวได้ถูกเผยแพร่ออกมาในรูปของบทเพลงที่คล้ายกับเพลงเพื่อชีวิตที่ประท้วงสงครามเวียดนามในสหรัฐอเมริกา และวงดนตรีเพื่อชีวิตวงแรกของไทย คือ วงดนตรี

“คาราวาน” มีสมาชิก 4 คน คือ สุรัชย์ จันทิมาธร, วีระศักดิ์ สุนทรศรี, มงคล อุทก และทองกราน ทานา คาราวานเป็นจุดเริ่มต้นการขยายตัวของดนตรีเพื่อชีวิต โดยการเข้าร่วมกับขบวนการนักศึกษา ความสามารถในเชิงดนตรีของคาราวานได้ส่งผลให้บทเพลงของเขาสามารถเปิดการแสดงร่วมกับ วงดนตรีในเชิงธุรกิจได้ ไม่ว่าจะเป็นแผ่นเสียงหรือแถบบันทึกเสียง รวมถึงการเปิดแสดงตามโรงภาพยนตร์

ในปี พ.ศ. 2517-2519 เพลงเพื่อชีวิตถือได้ว่าได้รับความนิยมสูงสุดในแวดวงของนิสิต นักศึกษา และปัญญาชน และในช่วงเวลานี้ก็ได้เกิดวงดนตรีเพื่อชีวิตขึ้นมาหลายวง โดยวงที่มีการ ผสมผสานระหว่างดนตรีตะวันออกและตะวันตกเข้าไว้ด้วยกัน มีการใช้เครื่องดนตรีหรือคูสติค เช่น กีตาร์ ไวโอลิน ซิง ฮาโมนิกา และเครื่องเคาะจังหวะ ได้แก่ วงคาราวาน, ครูชน, กงล้อ, รวมห้าอัน, โคมฉาย ส่วนวงดนตรีอีกกลุ่มหนึ่งจะใช้บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อปลุกเร้าให้เกิดความ คึกคัก เช่น วงกรรมาชน, รุ่งอรุณ อละไดอะเล็คติค ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งจะใช้ท่วงทำนองไทยเดิมและ พื้นบ้านประยุกต์ ได้แก่ วงต้นกล้า, ลูกทุ่งสังฆกรรม ฯลฯ

เพลงเพื่อชีวิตในช่วงนี้ส่วนมากจะมีเนื้อหาที่สะท้อนปัญหาของบ้านเมืองกับการแสดงออก ซึ่งอุดมคติในการสร้างสรรค์สังคมใหม่ โค่นล้มอำนาจรัฐ ชี้นำอุดมการณ์สังคมนิยมซึ่งนักศึกษาผู้นั้น เชื่อว่าสามารถเป็นทางออกให้กับสังคมได้ ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องให้มีการจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับรัฐบาล ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของจักรวรรดินิยมอเมริกา

สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างปี พ.ศ. 2516-2519 เป็นช่วงที่บ้านเมืองเกิดความสับสน วุ่นวาย และทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ เป็นผลสืบเนื่องจากความขัดแย้งระหว่างความคิดลัทธิ ความเชื่อ เกิดการเผชิญหน้าระหว่างสองกลุ่ม คือ ฝ่ายซ้าย และ ฝ่ายขวาที่เป็นฝ่ายราชการลูกเสือชาว บ้าน กลุ่มนอพล กระทิงแดง และนอกจากนี้ยังมีการรวมตัวกันต่อต้านในการกลับมาเมืองไทยของ จอมพลประภาส จารุเสถียร จนทำให้เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งในขณะนั้นวงดนตรีคาราวาน กำลังเปิดการแสดงร่วมกับผู้ชุมนุมประท้วงในจังหวัดขอนแก่น เมื่อได้ทราบเหตุการณ์ดังกล่าวที่ เกิดขึ้น จึงหยุดการแสดงและหลบหนีการล่าสังหารเข้าป่าไปพร้อมกับวงโคมฉายรวมทั้งสิ้น 11 คน

เพลงเพื่อชีวิตหลัง 6 ตุลาคม 2519 (พ.ศ. 2520-2524)

จากสถานการณ์ทางการเมืองอย่าง 6 ตุลาคม 2519 ถือได้ว่าเป็นจุดสำคัญในการพัฒนา ทางความคิดของนักศึกษา ปัญญาชนให้ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ความคับแค้นที่เกิดขึ้นต่อเหตุการณ์ และต่อการล้มตายของเพื่อน จึงนำไปสู่การบีบคั้นทางความคิดจนทำให้นักศึกษาและปัญญาชน บางส่วนตัดสินใจเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

นักศึกษาจากหลากหลายสาขาได้เดินทางเข้าป่า และในจำนวนนั้นก็คนที่ทำงานด้าน ศิลปะรวมอยู่ด้วย บทเพลง “จากลานโพธิ์ถึงภูพาน” ที่แต่งโดย วัฒน์ วรรณยางกูร และมี สุรัชย์ จันทิมาธร เป็นผู้ใส่ทำนอง บทเพลงดังกล่าวได้พูดถึงอุดมการณ์และเป้าหมายของการต่อสู้

เพลงเพื่อชีวิตที่เคยขับขานอยู่ในมหาวิทยาลัยและบนเวทีประท้วงได้ถูกแปรเปลี่ยนมาเป็นในเขตป่าเขา เพลงเพื่อชีวิตก็ยังมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องและหันมารับใช้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยโดยสมบูรณ์ และถึงแม้ว่างานเพลงเพื่อชีวิตในช่วงนี้จะไม่ได้สู่สังคมวงกว้างเหมือนก่อนหน้านี้ก็ตาม แต่ในยังมีนักศึกษาที่อยู่ในเมืองได้สานต่อความคิดของศิลปินเพลงในช่วงที่ผ่านมา

หลังปี พ.ศ. 2520 เป็นช่วงผ่อนคลายความตึงเครียดทางการเมือง รัฐบาลตรวจสอบสื่อมวลชนน้อยลง วิทยุ โทรทัศน์มีเสรีภาพในการจัดรายการมากขึ้น สื่อสิ่งพิมพ์ก็ยังสามารถแสดงความเห็นก้าวหน้าในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรมได้ เช่น มติชน โลกหนังสือ และงานรวมเล่มของปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า ในกลุ่มของนักศึกษาปัญญาชนก็ได้เริ่มเปิดการอภิปรายทางศิลปวัฒนธรรม การแสดงความคิดเห็นทางการเมือง เศรษฐกิจ รวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างเปิดเผย

ขณะเดียวกัน ก็เกิดวงดนตรีเพื่อชีวิตทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยขึ้น วงที่โดดเด่นที่สุด ได้แก่ วงแฮมเมอร์ และวงฟ้าสาธ เป็นวงดนตรีโฟล์คที่เน้นเครื่องดนตรีพื้นบ้าน แนวดนตรีและเนื้อหาเพลงเน้นการสะท้อนภาพสังคมและชีวิตทั่วไป โดยเฉพาะความอดอยากยากจนของชีวิตคนอีสานแต่วงฟ้าสาธแสดงเฉพาะในแวดวงมหาวิทยาลัย ตามงานอภิปรายและนิทรรศการต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีวงซีวี่ ที่มีลักษณะการเล่นคล้าย ๆ วงดนตรีฟ้าสาธแต่ลักษณะเนื้อหาของเพลงเป็นการตอกย้ำอุดมการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519

วงสตริง อมธ. ขององค์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เล่นเพลงในแนวสตริงเร้าร้อนและนำเอาเพลงจากยุค 14 ตุลา มาเล่นผสมกับเพลงใหม่ที่แต่งขึ้น ในมหาวิทยาลัยรามคำแหงก็มีวงเกี้ยวดาว วงดาวเหนือ ส่วนที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีวงนฤคหิต ในมหาวิทยาลัยมหิดลมีวงประกายดาว กลุ่มนักศึกษา มศว. บางแสนได้ก่อตั้งวงกอไผ่ขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับเพลงเพื่อชีวิตในยุคนี้ เป็นช่วงที่สืบเนื่องมาจากมาจากความคิดในยุค 14 ตุลาคม 2516 บทเพลงในช่วงนี้สะท้อนปัญหาผู้ยากไร้ สะท้อนเรื่องราวของคนหนุ่มสาว รวมทั้งเรื่องราวของเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2516

เพลงป่า - เพลงปฏิวัติ (พ.ศ. 2520-2524)

เกษียร เตชะพีระ (2546, น. 61-62) ได้พูดถึงเพลงปฏิวัติไว้ 5 แง่มุม ว่า

1. เพลงปฏิวัติเป็นปรากฏการณ์ทางศิลปวัฒนธรรมบนฐานปรากฏการณ์ทางสังคมการเมือง เกิดเพราะปัญญาชนยกโขยงขนานใหญ่ข้ามชนชั้น ชนชาติ วิถีชีวิต สังคมวัฒนธรรม เข้าไปประสานร่วมกินร่วมอยู่ร่วมสู้รบกับชาวนาบนป่าเขา เป็นกองทัพประชาชนทำสงครามปฏิวัติ

2. ในแง่รูปแบบ เพลงปฏิวัติผสมอิทธิพลจากเมืองที่นักศึกษาปัญญาชนเอาเข้ามา เป็นอิทธิพลตะวันตกและไทยเดิมที่เป็นไทยภาคกลาง ผสมเข้ากับศิลปะ ภาษา ลีลา ท่วงทำนอง

ท้องถิ่นพื้นบ้านชนบทของชนชาติต่าง ๆ มีอิทธิพลวัฒนธรรมปฏิบัติของพี่น้องสากลข้ามพรมแดน มีทั้งจีน เวียดนาม ลาว เขมรแดง มีทำนองเดียวกันรับอิทธิพลจากต่างชาติที่ร่ายล้อมเข้ามาด้วย

3. ในแง่เนื้อหาเพลงปฏิบัติของประชาชนที่เสนอค่านิยมทางเลือกแบบปฏิบัติอุดมคติ ค่านิยมหลักที่เสนอ คือ เสนอภาพประชาธิปไตยและประชาธิปไตย ตรงข้ามศักดินา เผด็จการ และชนชั้นปกครอง ชาติไทยในอนาคตที่วาดออกมาเป็นชาติที่เสมอภาค มีประชาธิปไตยและเป็นของประชาชน

4. ในแง่อุดมคติ เพลงปฏิบัติได้สะท้อนชีวิตในขบวนการสู้รบของการปฏิบัติต่างชนชั้น ที่สำคัญ คือ ปัญญาชน คนชั้นกลางกับชาวนา

5. ข้อจำกัดของเพลงปฏิบัติเป็นเพลงที่แต่งขึ้นจากภายใต้เงื่อนไขสู้รบของสงคราม เป็นการนำแบบองค์เดียวรวมศูนย์ของพรรคคอมมิวนิสต์ รูปแบบเนื้อหาของเพลงจึงสะท้อนเงื่อนไขนี้ มิใช่เงื่อนไขอื่น ต้องอยู่ในกรอบนี้ บางเรื่องของมนุษย์และชีวิตปกติหายไปจากเพลงปฏิบัติ

หลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2516 เพลงเพื่อชีวิตเข้าไปบรณลงในป่า บทบาทและเวทีก็เปลี่ยนไป และเพลงปฏิบัติก็เป็นส่วนหนึ่งของรายการกระจายเสียงของสถานีวิทยุเสียงประชาชน (สปท.) จนกระทั่งสถานีได้ถูกปิดตัวลง บทเพลงเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องมือและสื่อกลางที่สำคัญในการสร้างขวัญกำลังใจให้ขบวนการปฏิบัติทั้งหมด เพลงปฏิบัติจึงเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูง และได้ผลมากโดยเฉพาะกับเยาวชนที่เป็นกำลังสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

การศึกษามรดกเพลงเพื่อชีวิต เมื่อเข้าร่วมเคลื่อนไหวในขบวนการปฏิวัติระหว่าง ตุลาคม 2519 ถึงราวกลางเดือนเมษายน 2525 แยกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. บทบาทตัวบุคคลศิลปิน

ศิลปินเพลงเพื่อชีวิตเกือบทั้งหมดจะเป็นนักศึกษาส่วนใหญ่ เว้นแต่วงคาราวาน และการลี้ภัยเข้าป่านั้นก็เป็นการตัดสินใจของแต่ละบุคคล บางวงแทบไม่เหลือสภาพวงดนตรี มีแต่วงคาราวานเท่านั้นที่เป็นรูปวงดนตรีสมบูรณ์ที่สุด

การเข้าสู่ขบวนการปฏิวัตินั้น ศิลปินจะต้องปรับเปลี่ยนเป็นนักปฏิบัติด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในโรงเรียนการเมือง-การทหาร เรียนรู้ทฤษฎีการปฏิบัติต่าง ๆ รวมทั้งฝึกฝนทักษะการทหารเพื่อใช้ชีวิตในสภาวะสงคราม ศิลปินบางส่วนยังได้ร่วมปฏิบัติการจริงในสายงานต่าง ๆ เช่น งานมวลชน โฆษณา นโยบายพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ปลูกระดมมวลชน และก็มีศิลปินบางส่วนได้ถูกส่งไปศึกษาวิชาการดนตรีเบื้องต้นในต่างประเทศ จากการฝึกฝนทักษะดังกล่าวนี้ ช่วยยกระดับในด้านดนตรีเป็นอย่างมาก

จากข้อจำกัดของสภาพการณ์ในแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งความไม่พร้อมของตัวศิลปินที่ไม่สามารถจะประกอบวงเป็นเอกเทศได้ อีกทั้งยังขาดแคลนเครื่องมือ อุปกรณ์และการวางแผนเป้าหมาย

ระยะยาวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยทำให้วงดนตรีเพื่อชีวิตได้ถูกยุบรวมกัน และบางส่วนถูกเสริมเพิ่มเติมด้วยบุคคลภายนอกที่มีความสามารถตามความจำเป็น เพื่อการทำงานจะได้สอดคล้องกับความสำเร็จและความต้องการของมวลชน

2. บทบาทเพลงปฏิวัติ

บทเพลงปฏิวัติถูกสร้างสรรค์ขึ้นไม่ต่ำกว่า 400 เพลง ทั้งจากศิลปินที่มีหน้าที่โดยตรง ผู้สนใจที่มีความรู้ ความสามารถ หน่วยศิลปินเฉพาะกิจ เฉพาะเขตงาน มือสมัครเล่น บทเพลงจำนวนหนึ่งได้รับการเผยแพร่ บางส่วนบันทึกเสียงแต่ไม่ได้รับการเผยแพร่ แต่จำนวนมากไม่ได้บันทึกเสียงและมีการเผยแพร่ในเฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น และนอกจากนี้บทเพลงส่วนมากยังต้องรับใช้สถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปลุกเร้ากระตุ้นจิตใจในสู้รบ ด้านการล้อมปราบ ฯลฯ

ฉะนั้นเพลงเพื่อชีวิตจึงกลายมาเป็นเพลงปฏิวัติ ที่ส่วนใหญ่รับใช้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในขณะนั้น มีการปลุกเร้าด้วยเพลงเพื่อชีวิตมากมาย เนื้อหาพูดถึงเรื่องราวที่ให้มวลชนมีกำลังเข้มแข็งที่จะต่อสู้ ในทิศทางที่ถูกต้อง และเมื่อการปฏิวัติผ่านไปถึงช่วงสุดท้ายก็เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างฝ่ายต่าง ๆ กระทั่งนำไปสู่การเกิดวิกฤติศรัทธาต่อพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย รวมไปถึงขบวนการคอมมิวนิสต์ในภูมิภาค เกิดบทเพลงที่สับสน มีการใช้สัญลักษณ์ที่ซับซ้อนขึ้น มีการปรากฏของบทเพลงบางเพลงที่ไม่ได้รับการเผยแพร่ กระทั่งศิลปินบางส่วนได้หันไปสร้างบทเพลงที่มีลักษณะทั่วไป และกลับไปสู่เพลงเพื่อชีวิตในที่สุด

เดือนเมษายน 2525 ศิลปินปฏิวัติชุดสุดท้ายได้เดินทางออกจากป่าเขตผาจิ-ผาช้างเพื่อกลับเข้าเมืองอีกครั้ง นักศึกษา นักกิจกรรมก็กลับมาศึกษาต่อ หรือเลือกประกอบอาชีพเพื่อให้มีรายได้เลี้ยงชีพ และมีบางส่วนที่ยังคงเกี่ยวข้องกับเรื่องเพลงและดนตรีอยู่ แต่ในรูปของวงดนตรีนั้นมีเพียงวงคาราวาน ที่ยังคงประกอบอาชีพศิลปินเพลงเพื่อชีวิตอย่างเต็มตัว และได้ประกาศตัวเองอย่างเป็นทางการในคอนเสิร์ต “คาราวาน อิน คอนเสิร์ต ฟอรั่ ยูนิเซฟ” ในวันที่ 19 มิถุนายน 2525 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เพลงเพื่อชีวิต พ.ศ. 2525- ปัจจุบัน

การกลับมาของวงคาราวานหลังจากเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยถือเป็นการเริ่มเข้าสู่กระแสยุคที่ 3 ของเพลงเพื่อชีวิต ซึ่งเป็นการปรับเข้าสู่ระบบธุรกิจดนตรียุคใหม่ เพลงเพื่อชีวิตยังคงถูกตั้งความคาดหวังจากสังคม และโยนโยนระหว่างทัศนคติของนักดนตรีเพื่อชีวิตกับการใช้ชีวิตของพวกเขา

ท่ามกลางการแข่งขันของธุรกิจเพลงไทยนั้น ทำให้คาราวานสามารถยืนหยัดในฐานะมืออาชีพและความเป็นอิสระในวิถีทางของตนที่ชัดเจน และเป็นที่ยอมรับของแฟนเพลง แต่สิ่งที่

ประสบความสำเร็จในเรื่องของการจัดการและยอดขายรวมไปถึงกับระบบธุรกิจ กระทั่งกลายเป็นวงเพื่อชีวิตที่ประสบความสำเร็จสูงสุดคือ คาราบาว

เพลงเพื่อชีวิตในยุคที่ 3 นี้ ยังเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่ จากเดิมที่เป็นเพลงประท้วง เพลงแห่งอุดมการณ์ กระทั่งเพื่อรับใช้พรรคคอมมิวนิสต์ก็ตาม ก็แปรเปลี่ยนมาเป็นเพลงสะท้อนสังคม และคลายความรุนแรงทางเนื้อหาลงไปตามกระแสการเมืองและความเปลี่ยนแปลงตามสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เคลื่อนไปสู่สังคมทุนนิยม บริโภคนิยม และเพลงเพื่อชีวิตได้เข้าไปสู่วัฒนธรรมการทำงานเพลงในแง่ธุรกิจ จึงต้องหันมาทำงานร่วมกับค่ายเพลงต่าง ๆ ทั้งนี้ เพื่อเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ใช้ในการเผยแพร่ผลงานของศิลปินเพลงเพื่อชีวิต อย่างเป็นทางการมากขึ้น อีกทั้งยังมีการเกิดขึ้นของผังเพื่อชีวิต ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้ศิลปินเหล่านั้นสามารถเข้าถึงกลุ่มคนฟังหรือผู้รับสารได้มากขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาชีวิต และผลงานของบุคคล

พจี บำรุงสุข (2543, น. บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง คำรณ สัมบุณณานนท์ : ชีวิตและผลงานการขับร้องเพลงชีวิต ผลการศึกษาพบว่า คำรณ สัมบุณณานนท์ เป็นศิลปินผู้บุกเบิกงานประเภทเพลงชีวิต มีชื่อเสียงในระหว่างปี พ.ศ. 2489-2506 คำรณมีความสามารถทั้งในด้านของการประพันธ์ทั้งคำร้องและทำนองเพลง มีชื่อเสียงในด้านการขับร้องเพลง รวมทั้งยังเป็นดาราภาพยนตร์ด้วย งานเพลงชีวิตที่ขับร้อง เนื้อหาสะท้อนถึงสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมยุคดังกล่าว ซึ่งมุ่งเน้นวิถีชีวิตของคนไทยในระดับชนชั้นกรรมาชีพ โดยเฉพาะบทเพลงที่เขาร้องมีการวิพากษ์วิจารณ์สังคม การเมืองและการปกครอง โดยนำเสนอในประเด็นของระบบชนชั้นเป็นเรื่องวิถีชีวิต เรื่องสภาวะของสตรีเพศ ซึ่งให้เห็นความเชื่อและอิทธิพลทางศาสนาที่มีต่อสังคม ความเป็นไทยและความรักชาติ และเรื่องการเมืองที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ยังสะท้อนภาพความล้มเหลวของระบบเศรษฐกิจและการปกครองและมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นสื่อ บอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ให้แก่ผู้ฟังในยุคหนึ่งและยุคต่อ ๆ มา ได้ สัมผัสชีวิตของคนที่ไม่ได้รับความยุติธรรมจากสังคม เพลงที่ขับร้องโดยคำรณ ได้แสดงให้เห็นการกล่อมเกล่าและการเรียนรู้ทางสังคมของประชาชนในยุคหนึ่ง เมื่อมาถึงยุคต่อมา เพลงของเขายังได้ทำหน้าที่ในการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ด้วยเป็นอย่างดี เพลงชีวิตในสมัยของ

คำรณ นับเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาเพลงไทยสากลให้ดำเนินไปสู่เพลง ลูกทุ่งและเป็นแนวทางการนำเสนออุดมการณ์ทางการเมืองของเพลงเพื่อชีวิตในยุคต่อมา

นัจนันท์ พุกฤษไพบูลย์ (2540, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์ความสามารถในการประพันธ์เพลง เพื่อใช้ในงานสื่อสารมวลชนของ สง่า อารัมภีร์ ผลจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า การพัฒนาการของชีวิต ในช่วงเวลาต่าง ๆ ตั้งแต่เด็กนั้นมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมความสามารถในการประพันธ์เพลงของ สง่า อารัมภีร์ และเป็นผู้หนึ่งในการสืบทอดกระแสธารในการพัฒนาเพลงไทย สากลจากยุคอดีต ผลงานเพลงได้รับอิทธิพลจากเพลงไทย และสากลซึ่งกำลังได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยนั้น รูปแบบและวิธีสร้างผลงานเพลงนั้น สง่า อารัมภีร์ แต่งเพลงสำหรับใช้ในสื่อประเภทต่าง ๆ มีทั้งเพลงประกอบ ละครเวที, ภาพยนตร์, ละครโทรทัศน์ และเพลงร้องทั่วไป ในด้านคำประพันธ์มีการ ใช้รูปแบบทั้งเหมือนและคล้ายคลึงชั้นหลักชัณณ์เดิม คือ กลอน และกาพย์ มีการเลือกใช้คำที่มีความหมายทำให้เกิดความ ไพเราะและชักนำให้เกิดจินตภาพ ความคิด ตลอดจนเร้าอารมณ์สะเทือนใจ นอกจากนี้ยังใช้กลวิธีในการแต่งเพลง หลายรูปแบบ จึงทำให้ได้บทเพลงที่มีความไพเราะแตกต่างกันไป

การวิจัยในครั้งนี้พบว่า นักประพันธ์เพลงนั้น นอกจากจะต้องมีความรู้ทางด้านดนตรีและภาษาอย่างดีแล้ว สิ่งสำคัญที่ทำให้ผลงานเพลงของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน คือ แรงบันดาลใจและจินตนาการที่มีอยู่เฉพาะตัวของบุคคลนั้น ตามความรู้สึกนึกคิดในขณะนั้นซึ่งมักจะแตกต่างกันไปตาม สถานการณ์ อารมณ์และประสบการณ์ ที่สั่งสมมาของนักประพันธ์ เพลงแต่ละคน

ขจร ฝ่ายเทศ (2540, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานเพลงของผู้ประพันธ์เพลง ลูกทุ่ง ลพ บุรีรัตน์ ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างสรรค์ผลงานเพลง ลูกทุ่งของ ลพ บุรีรัตน์ เป็นกระบวนการที่ผู้เผยแพร่ผลงานเพลงเป็นผู้มีบทบาทหลักในการควบคุมพลวัตของกระบวนการ สื่อสารโดยผู้ประพันธ์เพลงเช่น ลพ บุรีรัตน์ จะต้องสร้าง ผลงานเพลงเพื่อตอบสนองต่อผู้เผยแพร่ จากประวัติศาสตร์ ของวงการเพลงลูกทุ่งยุคเริ่มต้นจะมีครูเพลงหัวหน้าวงดนตรี เป็นผู้เผยแพร่ จนกระทั่งเมื่อระบบทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพล ต่อการเพลงลูกทุ่ง อำนาจของผู้เผยแพร่จึงตกไปอยู่ในมือ ของนักธุรกิจแผ่นเสียงและเทป

การสร้างสรรค์ผลงานเพลง ของ ลพ บุรีรัตน์ จึงมีลักษณะที่แตกต่างกันซึ่งแบ่งได้ เป็น 3 ช่วงเวลา ช่วงแรก (พ.ศ. 2508-2515) ลพ บุรีรัตน์ มุ่งสร้าง ผลงานเพลงที่มีสุนทรียะทางศิลปะ เพื่อให้ครูเพลงหัวหน้า วงดนตรียอมรับให้ผลงานได้รับการเผยแพร่ ช่วงที่สอง (พ.ศ. 2516-2527) ลพ บุรีรัตน์ ต้องเร่ง ผลิตผลงานเพลงเป็นจำนวนมาก เพื่อตอบสนองต่อการขยายตัว ของธุรกิจแผ่นเสียง และเทป โดยพยายามที่จะรักษามาตรฐาน ทางศิลปะการประพันธ์ไว้ไปพร้อม ๆ กับการสร้างผลงานเพลง ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ลงทุนและผู้ฟังเพื่อแสวงหา ความสำเร็จ

จากกระแสประชานิยม ช่วงที่สาม (พ.ศ. 2528-2540) เป็นช่วงที่ ลพ บุรีรัตน์ ประสบความสำเร็จสูงสุดด้วยการสร้างเพลงลูกทุ่งแนวใหม่ที่ ผสมผสานดนตรีสมัยใหม่จากตะวันตกกับศิลปะเพลงพื้นบ้าน เขาสามารถใช้กระแสประชานิยมที่ได้รับมาเป็นอำนาจต่อรองกับ นายทุนสร้างเงื่อนไขการขายเพลง “ยกชุด” เพื่อให้เพลงทุก เพลงของเขาได้มีโอกาสเผยแพร่และได้รับความนิยมจากผู้ฟัง

งานวิจัยเกี่ยวกับเพลงและดนตรี

นพพร สระแก้ว (2537, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง วิเคราะห์วรรณกรรมเพลงกลุ่มคาราวาน พบว่า จากวรรณกรรมเพลงกลุ่มคาราวาน จำนวน 113 เพลง ด้านเนื้อหา วรรณกรรมเพลงกลุ่มคาราวาน สามารถจัดจำแนกประเภทตามเนื้อหาได้ 10 ประเภท ได้แก่ เนื้อหาเกี่ยวกับชาวนา กรรมกร วีรชน อีสาน การต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกา ตำนานหรือเรื่องราวสั้น ๆ สงครามและสันติภาพ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การเสนอแนวคิด และอุดมการณ์ ตลอดจนเนื้อหาเบ็ดเตล็ดทั่วไป

ด้านสุนทรียภาพในการใช้คำ โดยศึกษาถึงศิลปะการเลือกเฟ้นถ้อยคำ พบว่ามีการใช้คำ แสดงอารมณ์ คำเลียนเสียงธรรมชาติ คำที่แสดงการเคลื่อนไหว และคำภาษาถิ่น ซึ่งมีภาษาถิ่นอีสานมากที่สุด ด้านศิลปะการเรียบเรียงถ้อยคำ มีการใช้คำซ้ำ คำซ้ำ การเล่นคำ การเล่นคำ ซ่อนการเล่นอักษร และการหลกคำ ส่วนด้านศิลปะการปลูกเร้าอารมณ์ มีการใช้โวหาร ประเภทต่าง ๆ เป็นต้นว่า อุปมาโวหาร อุปลักษณ์ การใช้คำขัดแย้งคู่ขนาน อติพจน์ อูทาหรณ์ บุคลาธิษฐาน

ส่วนสุนทรียภาพด้านความหมายนั้น พบว่ามีการใช้เสียงของคำที่มีสัมพันธ์ภาพกับความหมาย ด้านการตีความ พบว่าส่วนใหญ่จะให้สารที่ตรงตามเนื้อหา และมีหลายเพลงที่ใช้ความหมายโดยนัย และด้านสัญลักษณ์นั้น มีการใช้สัญลักษณ์เฉพาะบุคคลเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้สัญลักษณ์ตามแบบแผนด้วย

ประยูร ลิมสุข (2541, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์เพลงเพื่อชีวิตวงคาราวาน ผลการศึกษาพบว่า เนื้อร้องเพลงเพื่อชีวิตวงคาราวาน ประพันธ์ขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายบรรยายให้เห็นถึงสภาพสังคมการเมือง ความรัก ความคิดถึง ความผูกพัน ปัญหาแรงงาน กรรมกร เสรีภาพ อิสรภาพ และสงครามและสันติภาพ โดยชี้ให้เห็นถึงปัญหาและเสนอแนวทางแก้ไข

คีตลักษณ์เพลงเพื่อชีวิตวงคาราวาน มีรูปแบบการประพันธ์ประเภท ทำนองเดี่ยว ไบนารีฟอร์มและเทอร์นารีฟอร์ม โดยยึดเนื้อร้องเป็นหลักซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของ วงคาราวาน ทำนอง ในบทเพลงเพื่อชีวิตวงคาราวาน ได้มีการนำทำนองเพลงพื้นบ้านอีสาน มาใช้ในการประพันธ์

บางบทเพลงใช้บันไดเสียงเพ็นตาโทนิค และบางบทเพลงใช้บันไดเสียง ของดนตรีตะวันตก คอร์ดที่นำมาใช้กับแนวทำนอง ได้แก่ คอร์ดซันเอกและคอร์ดซันโท มีลักษณะการนำมาใช้ที่เรียบง่าย

การประสานเสียง เพลงเพื่อชีวิตวงคาราวานได้รับอิทธิพลจากดนตรีพื้นบ้าน ของชาวอเมริกัน และมีการนำเครื่องดนตรี อะคูสติคกีตาร์ ไวโอดลิน และฮาร์โมนิก้า มาบรรเลงผสมกับเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานคือพิณและแคน ได้อย่างกลมกลืน บันไดเสียง เพลงเพื่อชีวิตวงคาราวานใช้บันไดเสียงเมเจอร์และไมเนอร์ และได้นำบันไดเสียงเพ็นตาโทนิคซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของดนตรีเอเชียมาใช้ ในการประพันธ์ ลีลาจังหวะในทำนองประกอบด้วยโน้ตเสียงสั้นและเสียงยาว ในส่วนของลีลาจังหวะที่ใช้ในบทเพลงเพื่อชีวิตวงคาราวาน ได้นำลีลาจังหวะแบบดนตรีตะวันตกมาใช้ เช่น จังหวะวอทซ์ ซ่า ซ่า ซ่า แต่ลักษณะเด่น คือ การใช้ลีลาจังหวะแบบพื้นบ้าน อีสานในบทเพลง

วรุณ ฮอลลิ้งก์ (2535, น. บทคัดย่อ) ศึกษา การวิเคราะห์เพลงเพื่อชีวิตระหว่าง พ.ศ. 2516-2534 พบว่าสามารถจำแนกเนื้อหาได้เป็น 2 ช่วงคือ ช่วง พ.ศ. 2516-2519 และช่วงหลัง พ.ศ. 2519-2534 ในช่วง พ.ศ. 2516-2519 เป็นช่วงที่เนื้อหาของเพลงเพื่อชีวิตมีลักษณะการชี้้นำทางการเมือง ได้แก่ การปลุกจิตสำนึกให้คนมีความรักความสามัคคีและเสียสละเพื่อสังคม มีการต่อยอดแนวคิดเกี่ยวกับการเสียสละชีวิตในการต่อสู้ทางการเมือง การสะท้อนปัญหาต่าง ๆ ทางการเมือง ปัญหาความยากจนของชาวนา และผู้ใช้แรงงาน มีเนื้อหาการยกย่องชมเชยบุคคล เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ วีรชน ชาวนา ผู้ใช้แรงงาน สตรีและครู และมีเนื้อหาเกี่ยวกับการให้กำลังใจ

ช่วงหลัง พ.ศ. 2519-2534 ลักษณะของเนื้อหา จะมีความหลากหลายกว่าช่วงแรกที่ปรากฏมากที่สุดคือ การสะท้อน ภาพความจริงปัญหาของประชาชนและแนวทางแก้ไขเน้นหนักไปใน ทางปัญหาสังคมและเศรษฐกิจมากกว่าการเมืองการปกครอง รองลงไปเป็นลำดับคือ การให้ข้อคิดด้านต่าง ๆ เช่น การทำงาน การดำเนินชีวิต และข้อคิดเกี่ยวกับความดีและทำดีตามหลักคำสอน ทางพุทธศาสนา การปลุกจิตสำนึกด้านต่าง ๆ เนื้อหาเกี่ยวกับการ ให้ความหวังและกำลังใจ ความรัก การคัดค้านต่อต้าน และการยกย่องชมเชย ตลอดจนการกล่าวถึงการทำงานของศิลปิน เพลงเพื่อชีวิต

เชษฐา จักรไชย (2535, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษา วิเคราะห์วรรณกรรมเพลงของ สุรพล สมบัติเจริญ ผลการวิจัยพบว่า ด้านรูปแบบคำประพันธ์ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนเพลงพื้นบ้านกลอนสุภาพ มีการใช้ภาษาถิ่นภาษาต่างประเทศ คำอุทาน คำเลียนเสียงธรรมชาติ การเล่นคำและการใช้คำโดยเขียนตามเสียงพูดพร้อมทั้งแทรกโวหารและสำนวนไทยไว้เกือบทุกเพลง

เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณกรรมเพลง จะเน้นเรื่องราวความรักของหนุ่มสาว ปัญหาความเดือดร้อนภายในครอบครัวโดยมีสาเหตุมาจากการไม่กระทำตามบทบาทหน้าที่ของตน การได้รับการศึกษาที่ไม่ทัดเทียมกัน เนื่องจากสภาพฐานะยากจน การได้รับค่าตอบแทนต่ำจากงานหรือ

อาชีพที่ทำ นอกจากนี้ยังมีเรื่องความเชื่อโดยมีพื้นฐานทางศาสนาเข้ามา ด้านค่านิยมจะได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมและความเป็นไปของสังคมในขณะนั้น ค่านิยมดังกล่าวล้วนมีบทบาทในการผลักดันให้สภาพสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้รวมถึงวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนออกมาค่อนข้างชัดเจน ใน วรรณกรรมเพลงของสุรพล สมบัติเจริญ

ศุภยง พันธุมโกมล (2536, น. บทคัดย่อ) ศึกษาการเชื่อมโยงเนื้อหาของเพลงไทยลูกทุ่งยอดนิยมในช่วง พ.ศ. 2498-2535 ผลการวิจัยพบว่า การเชื่อมโยงทางปฏิสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรม หลวง กับวัฒนธรรมราษฎร์ ชาวสาร เรื่องราวต่าง ๆ และความทันสมัยที่ชาวเมือง ส่งออกไปให้ชาวชนบทโดยผ่านทางเพลงลูกทุ่งนั้น เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพราะเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งนั้นมักจะนำเอาสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ วัตถุนิยม ของคนในเมือง เช่น รถยนต์ เงิน เหตุการณ์ปัจจุบัน เหตุการณ์ทางประวัติ ศาสตร์ เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ วัฒนธรรม การดำเนินชีวิตแบบใหม่ ของชาวเมือง ใส่ไว้ในเพลงลูกทุ่ง และเนื้อหาของเพลงลูกทุ่งมักจะมีส่วนที่ คล้ายคลึงหรือคู่กันมากับเพลงลูกกรุง จนกระทั่งเพลงป๊อปในสมัยปัจจุบันอยู่ เสมอ ๆ ดังนั้น สิ่งที่ชาวชนบทได้รับจากเพลงลูกทุ่ง จึงเกี่ยวกับเรื่องราวที่มาจากชาวเมืองที่ส่งผ่านไปให้ชาวชนบทโดยผ่านทางเพลงลูกทุ่ง

ลือชัย จิรวินิจนันท์ (2532, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง เพลงเพื่อชีวิต:การนำเสนออุดมการณ์ใหม่ ศึกษาเฉพาะช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 จากการศึกษาพบว่า เพลงในช่วงปี พ.ศ. 2516-2519 รูปแบบของเพลงได้มีหลากหลายมากแต่เนื้อเพลงก็ยิ่งชี้ให้เห็นถึงความพยายามนำเสนออุดมการณ์ใหม่ของชนชั้นปัญญาชน ที่ไม่ยอมรับแนวคิดหลักในสมัยนั้น โดยพยายามเสนออุดมการณ์ใหม่ผ่านทางเพลงเพื่อชีวิต แต่ในที่สุดการใช้เพลงเพื่อชีวิตเป็นดำนำเสนอนั้นกลับประสบปัญหาในการเผยแพร่ เนื่องจากถูกต่อต้านจากรัฐบาลโดยอาศัยเพลงปลุกใจเป็นตัวนำ เช่นเดียวกัน และจากประสิทธิภาพในการใช้กลไกของรัฐในการเผยแพร่ประกอบกับความเจตนาของหน่วยงานในการเผยแพร่ความสามารถของหน่วยงานของรัฐทำให้เพลงปลุกใจสามารถครอบครองความคิดของประชาชนไว้ได้เกือบทั้งหมดโดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2519 จนทำให้เพลงเพื่อชีวิตนั้นต้องหายไปจากวงการเป็นเวลานาน

งานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

วาสนา ไชยรัตน์ (2534, น. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการวิเคราะห์เรื่องสั้นของ สุรชัย จันทิมาธร ผลการศึกษาสรุปได้ว่า เรื่องสั้นของ สุรชัย จันทิมาธร มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง กล่าวคือ มีโครงเรื่องส่วนใหญ่ เป็นความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร ดำเนินเรื่องโดยใช้ความขัดแย้ง ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ ใช้วิธีการเล่าเรื่อง แบบผู้ประพันธ์เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริง และผู้ประพันธ์เป็น

ผู้สังเกตการณ์มากกว่าลักษณะอื่น ๆ ตัวละครเป็นชนชั้นกลางและชนชั้นล่างของสังคม ฉากและบรรยากาศส่วนใหญ่เป็นสภาพของสังคมเมืองหลวง

ในด้านท่วงทำนองการแต่งของ สุรชัย จันทิมาธร ได้ใช้คำซ้ำ คำภาษาถิ่น คำภาษาต่างประเทศ และใช้สำนวนโวหารแบบเรียบ ๆ สอดคล้องกับ ตัวละครและเนื้อเรื่อง ทั้งยังก่อให้เกิดภาพพจน์และอารมณ์สะเทือนใจ แก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี ในด้านแนวคิด สุรชัย จันทิมาธร มุ่งเสนอ ปัญหาต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจสังคม การเมือง การปกครอง การศึกษา ความเชื่อ วัฒนธรรม และศาสนา